

Гончарук В. А.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури,
українознавства та методик їх навчання

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФОЛЬКЛОРИСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ХРИСАНФА ЯЩУРЖИНСЬКОГО

Хрисанфа Петровича Ящуржинського (1852 р. – вірогідно, 1923 р.) можна назвати українським фольклористом, етнографом, дослідником старовини. Цей видатний учений провів тривалий час свого життя у с. Молодецьке на історичній Уманщині (зараз – Маньківського р-ну), де збирав і досліджував фольклор.

Дослідження біографічних відомостей про Хр. Ящуржинського здійснювали Г. Зленко, М. Комарницький, Ю. Головатий, О. Діденко, М. Павленко, О. Медалієва, О. Силка, Л. Синявська та ін. Фольклорно-етнографічний доробок ученого, його досягнення в дослідженні історії й археології вивчали В. Шендеровський, П. Курінний, О. Силка, Л. Синявська, Н. Сивачук та ін.

У наш час пошуково-дослідницькою роботою в означеному аспекті займаються члени науково-дослідної лабораторії «Проблеми підготовки студентів-філологів до українознавчої роботи в школі », яку очолює к. п. н., проф. Н. Сивачук (В. Гончарук, Л. Йовенко, І. Терешко, О. Циганок, О. Санівський, Н. Мамчур, О. Денисюк та ін.) та студенти фольклорного наукового товариства імені Хрисанфа Ящуржинського (керівник – к. п. н., проф. Н. Сивачук).

Мета статті – проаналізувати фольклорно-етнографічний спадок Хр. Ящуржинського та визначити основні напрями його фольклористичних досліджень.

Хрисанф Ящуржинський навчався у Київському та Варшавському університетах на слов'яно-російському відділенні історико-філологічних

факультетів. Під час навчання Хрисанфа у Варшаві ректором був відомий філолог М. Благовещенський, а викладачами такі вчені, як М. Колосов (професор російської мови та літератури), О. Нікітський (професор кафедри російської історії й декан факультету), В. Макушев (історик-славіст), В. Яковлев (історик літератури), А. Павінський (польський історик, керівник Варшавського головного архіву давніх актів), Г. Струве (професор кафедри філософії) та ін. Всі вони мали помітний вплив на визначення наукових зацікавлень, та й взагалі на подальші дослідження Хр. Ящуржинського.

Його фольклорно-етнографічні студії та рецензії на них друкувалися у «Киевской старине», «Записках Наукового товариства імені Шевченка», літературно-мистецькому місячнику «Сяйво», журналі «Этнографическое обозрение». Г. Зленко констатував і факт співпраці дослідника з «Екатеринославскими губернскими ведомостями». Кількість публікацій Хр. Ящуржинського, відшуканих на сьогодні, становить понад 70. Ми проаналізували публікації Хр. Ящуржинського в часопису «Киевская старина», які є «блискучим зразком органічної любові автора до народної творчості [...], тонкого творчого підходу [...] і вдумливого наукового аналізу» [2, с. 25–26]. Весь доробок вченого у часопису налічує близько 22 статей, які, за словами Г. Зленка, стали основою для досліджень інших фольклористів.

У своїх наукових розвідках (напр., «Колядки», «Уніатська колядка», «Про перетворення в малоруських казках», «Поезія різдвяних свят») Хр. Ящуржинський посилається на польовий матеріал з фольклору та етнографії, зібраний у його рідному с. Молодецьке. Дбаючи про збереження неоціненої духовної спадщини свого краю, він став одним із засновників і співробітником Уманського краєзнавчого музею. У 1913 р. учений пошанував рідну землю, надрукувавши короткий історичний нарис про Умань [1].

Після виходу на пенсію (1911 р.) дослідник повністю присвячує себе збиранню та вивченню фольклору і досягає значних успіхів у цій справі. Хрисанф Петрович досліджує календарну, весільну, поховальну обрядовість, колядки, щедрівки, купальські пісні та ін.

Вагоме місце в дослідженнях Хр. Ящуржинського відводиться календарній обрядовості, найперше зимовій і відповідному різновиду календарно-обрядової творчості – колядкам («Колядки», «Колядки релігійно-апокрифічного змісту», «Поезія Різдвяних свят», «Уніатська колядка», «Культ хліба в малоруських колядках»). Статтю «Колядки» дослідник видрукував у 1890 році, в ній він подає 6 колядок, записаних у с. Молодецькому Уманського повіту, і повідомляє, що декілька із них є варіантами до текстів, які знаходяться у «Трудах этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. Т. 3» П. Чубинського.

У результаті проведеної пошукової роботи Хр. Ящуржинський відновив обрядовість зимового циклу у статті «Різдвяна інтермедія «Коза» на Уманщині» [6]. Дослідник зафіксував в с. Харківка Київської губернії Уманського повіту (тепер – Маньківського району Черкаської області) звичай представляти на Різдво Христове цілу низку сценок або «шутку-комедію», яка називається «Козою». Дослідник вказав, що подібні уявлення про обряд «Кози» існують на Поділлі та висловив припущення щодо їх поширення в інших місцях Малоросії, а також і в Бессарабії. Хр. Ящуржинський зазначив, що ходіння «Кози» приєднується в Малоросії до колядок і присвячується «скотьему» богу – Волосу. Більш широка форма цієї обрядовості, на думку дослідника, поєднує пошанування Волоса і перерядження – карнавальні обрядодії. Коза, за Хр. Ящуржинським, – тварина-тотем, вона символізує плодючість, світлі життєві сили і в той час – темні. Маска «кози» тісно пов'язана з магією родючості загалом й аграрної, в першу чергу, тому в багатьох текстах змальовується картина майбутнього щедрого врожаю [6, с. 74].

У поле досліджень Хр. Ящуржинського потрапила і весняна обрядовість, яка є системою ритуальної поведінки наших предків, де всі магічні дії нерозривно зв'язані з вірою у магію слова. Фольклорист вказував на те, що кожен хоровод, пісня чи гра присвячувалися певному божеству – грому, дощу, сонцю.

У давні часи існувало уявлення про те, що весну приносять на своїх крилах птахи, які повертаються з вирію. Дослідник відзначає, що велику кількість хороводів виконують на честь птахів. І далі пояснює: «Хороводи, які мають назву

птахів, наприклад, «Горобейко», «Галка», «Ворон», «Коршун», відрізняються ясністю змісту і ведуть своє походження від епохи зооморфізму, коли всі тварини і птахи були у великій пошані» [4, с. 622].

Дослідив Хр. Ящуржинський купальські пісні, які виконувалися нашими предками під час купальського свята (стаття «Заметка о Купальском празднике в Уманском уезде» [5]), та вказав на особливості їх виконання: вони «поются особенным, своеобразным напевом, однообразным, протяжным и, если так можно выразиться, архаическим. В этом так и слышатся жреческие песни вокруг языческих жертвенников» [5, с. 327].

Учений зазначав, що «величне слов'янське свято Купала з вечірніми вогнищами, з обрядовим стрибанням через вогонь, зі скочуванням палаючого колеса в річку, з хороводами й піснями все більше забувається. Труднощів додає і те, що духовна влада забороняє святкування цього свята, купальські хороводи, бо «вони чорта веселять» [5, с. 327]. Відтак дорослі уникали цього святкування. За Хр. Ящуржинським, свято збереглося тільки завдяки дітям, яким ніхто не забороняв співати пісні та в'язати вінки.

Дослідник описав деталі святкування Купала. Коли стемніло, то маленькі дівчатка раніше, а дорослі – пізніше, виходили на купайлицю. На галявині ставили гільце, прикрашали його, сідали або ставали біля нього і співали пісень. Гільце – це гілка або верх з верби, вишні, сливи. Якщо не родять вишні або сливи, то зрізають верх цього дерева і дають дітям на купайлицю. Все гільце прикрашається вінками і квітками. Вінки плели з таких квітів: повняки, барвінок, васильки, нагідки і волошки. Квітки (в інших селах історичної Уманщини мають назву «качалочки», їх виготовляли хлопчикам – В.Г.) частіше робили з вишень та черешень.

Дівчата прикрашали свої голови вінками, які після закінчення свята кидали в огірки, «кабаки» (так на Уманщині називають гарбузи – В.Г.) на город, «щоб гудиння краще в'язалось» [5, с. 328].

Учений зазначає, що у змісті свята частково збереглися міфічні елементи, однак пісні абсолютно не пояснюють обряд. Переважна більшість пісень своїм змістом нагадують весільні [5, с. 327].

Хр. Ящуржинський подає тексти 20 пісень, які йому вдалося записати в селі Молодецькому. Приклад записаної ним купальської пісні:

Ой у лісі два дуби, два дуби,

Схилилися верхами до купи.

Ой там Іван воли пас;

Вийди, вийди Наталко – яблук дасть [5, с. 329].

Отже, Хрисанф Ящуржинський за покликанням і глибинним єством своїм був справжнім фольклористом і патріотом свого краю. Учений дослідив календарно-обрядову творчість українців: 1) колядки і щедрівки в контексті різдвяної обрядовості; 2) весняні хороводи, ігри та пісні; 3) купальські пісні в контексті обряду. Цінною для дослідників вважаємо записану вченим у с. Харківка різдвяну інтермедію «Коза». Потребують дослідження такі теми, як ритуальне значення хліба в народній обрядовості, особливості ліричних пісень історичної Уманщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Город Умань. Краткий исторический очерк / Составил Х. П. Ящуржинский. – Умань, 1913. – 38 с.
2. Павленко М. У перекладі з грецької – золотоцвітний (Хрисанф Ящуржинський – хто це?) / М. Павленко // Збірник наукових праць УДПУ імені Павла Тичини / Ред. кол. : Сивачук Н. П. (відп. ред.), Падалка Г. М., Радул В. В. та ін. – Умань : АЛМІ, 2009. – Вип. 2. – С. 21–31.
3. Силка О. З., Синявська Л. І. Інтелектуальний простір Хрисанфа Ящуржинського (1852–1923) / О. З. Силка, Л. І. Синявська // Український історичний журнал. – 2010. – № 6. – С. 179–186.
4. Ящуржинский Хр. Весенние хороводы, игры и песни / Хр. Ящуржинский // Киевская старина. – 1889. – Т. XXV. – № 5–6. – С. 621–626.
5. Ящуржинский Хр. Заметка о Купальском празднике в Уманском уезде / Хр. Ящуржинский // Киевская старина. – 1890. – Том XXXI (ноябрь). – № 9. – С. 326–331.
6. Ящуржинський Хр. Рождественская интермедія (Коза) / Хр. Ящуржинский // Киевская старина. – 1898. – Т. 61–62. – № 7–10. – С. 73–82.